

АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ

у трьох томах

За редакцією А. С. Головацького та О. І. Ковальчука

ТОМ 1

Десяте видання, доопрацьоване

Підручник для студентів закладів вищої освіти

Вінниця
Нова Книга
2025

УДК 611(075)
А64

*Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації
(лист № 1/11-12044 від 29.07.2014)*

Автори:

Андрій Степанович ГОЛОВАЦЬКИЙ – доктор медичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри анатомії людини та гістології медичного факультету Ужгородського національного університету МОН України.

Віктор Гаврилович ЧЕРКАСОВ (05.01.1953 – 20.09.2020) – доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри анатомії людини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця МОЗ України.

Олександр Іванович КОВАЛЬЧУК – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології та анатомії Навчально-наукового центру “Інститут біології та медицини” Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Михайло Романович САПІН (19.10.1925 – 20.03.2015) – академік, доктор медичних наук, професор.

Анатолій Іванович ПАРАХІН – кандидат медичних наук, доцент, лікар.

Рецензенти:

Ю. Й. Гумінський – доктор медичних наук, професор кафедри анатомії людини Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова МОЗ України.

Ю. Я. Кривко – доктор медичних наук, професор, ректор Вищого навчального комунального закладу Львівської обласної ради “Львівський інститут медсестринства та лабораторної медицини імені Андрея Крупинського”.

Б. Г. Макар – доктор медичних наук, професор кафедри анатомії людини імені М. Г. Туркевича Буковинського державного медичного університету МОЗ України.

*Видання підготовлено відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 22.06.2010 р. № 502
як єдиний національний підручник*

А64 **Анатомія людини** : підручник : у 3 т. Т. 1 / [А. С. Головацький, В. Г. Черкасов, О. І. Ковальчук та ін.]. – 10-те вид., доопрац. – Вінниця : Нова Книга, 2025. – 368 с. : іл.
ISBN 966-382-022-5 (повне зібрання)
ISBN 978-966-382-971-5 (том 1)

У першому томі підручника подано сучасні дані про будову клітин і тканин. Дано характеристику органів, систем і апаратів органів. Описані основні етапи розвитку людини в онтогенезі, особливості будови, росту і розвитку організму. Детально описана функціональна анатомія кісток скелета, їх з'єднань та м'язової системи людини. Наведена коротка характеристика кровопостачання, відтоку крові і лімфи від цих анатомічних структур та їх іннервації. Допоможуть у кращому засвоєнні матеріалу зведені таблиці. В кінці кожного розділу підручника є питання для повторення і самоконтролю, які дозволяють краще зрозуміти прочитане. Усі анатомічні терміни подані українською і латинською мовами і відповідають Міжнародній анатомічній номенклатурі (Сан-Паулу, 1997) — українському стандарту (Київ, 2001).

Підручник призначений для студентів та викладачів закладів вищої освіти.

УДК 611(075)

ISBN 966-382-022-5 (повне зібрання)
ISBN 978-966-382-971-5 (том 1)

© Автори, 2006, 2025
© Нова Книга, 2006, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5	Розвиток кісток тулуба в онтогенезі.....	96
ВСТУП	6	Аномалії розвитку кісток тулуба.....	97
КОРОТКИЙ НАРИС З ІСТОРІЇ АНАТОМІЇ ... 8		СКЕЛЕТ ГОЛОВИ – ЧЕРЕП	98
Анатомія стародавнього світу, середньовіччя та епохи Відродження.....	8	Кістки мозкового черепа.....	99
Розвиток анатомії в Україні (від Київської Русі до сьогодення).....	10	Кістки лицевого черепа.....	110
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА	14	Топографія черепа.....	116
КЛІТИНИ	15	Індивідуальні та статеві особливості черепа.....	130
Біологічні мембрани.....	16	Рентгеноанатомія черепа.....	131
Міжклітинні контакти.....	19	Череп немовлят і вікові особливості черепа.....	132
Цитоплазма.....	20	Розвиток кісток черепа в онтогенезі, порівняльна анатомія.....	134
Транспорт речовин у клітині і через мембрани.....	26	Розвиток черепа, вікові особливості кісток мозкового і лицевого черепа.....	135
Клітинне ядро.....	26	Варіанти й аномалії розвитку кісток черепа людини.....	138
Функції клітин.....	28	Порівняння черепа сучасної людини з черепами антропоморфних мавп і викопних гомінід.....	139
Життєвий шлях клітин.....	30	Череп і людські раси.....	139
ТКАНИНИ	32	КІСТКИ КІНЦІВОК	140
Епітеліальна тканина.....	32	Кістки верхніх кінцівок.....	140
Одношаровий епітелій.....	33	Кістки пояса верхніх кінцівок.....	141
Багатошаровий епітелій.....	35	Кістки вільної частини верхньої кінцівки.....	143
Сполучна тканина.....	39	Розвиток, варіанти й аномалії кісток верхньої кінцівки.....	148
Власне сполучна тканина та сполучна тканина зі спеціальними властивостями.....	39	Кістки нижніх кінцівок.....	150
Скелетні сполучні тканини – хрящова і кісткова тканини.....	48	Кістки пояса нижніх кінцівок.....	151
Кров і лімфа.....	51	Кістки вільної частини нижньої кінцівки.....	153
М'язова тканина.....	54	Розвиток, варіанти й аномалії кісток нижньої кінцівки.....	158
Нервова тканина.....	58	АРТРОЛОГІЯ (З'ЄДНАННЯ КІСТОК)	162
Нервові волокна.....	63	З'ЄДНАННЯ КІСТОК ЧЕРЕПА.....	171
ОРГАНИ, СИСТЕМИ Й АПАРАТИ ОРГАНІВ ... 68		З'ЄДНАННЯ КІСТОК ТУЛУБА.....	174
Розвиток людини в онтогенезі.....	69	З'єднання хребтового стовпа.....	174
Особливості будови, росту і розвитку людини.....	72	З'єднання ребер з хребтом і грудниною.....	182
ПЛОЩИНИ, ОСІ, ЛІНІЇ ТА ДІЛЯНКИ ТІЛА ... 75		Грудна клітка.....	182
		Рухи грудної клітки.....	185
		З'ЄДНАННЯ КІСТОК ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ.....	186
		З'ЄДНАННЯ КІСТОК НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ.....	197
		З'єднання кісток тазового пояса.....	197
		Таз.....	197
		З'єднання кісток вільної нижньої кінцівки.....	204
		РОЗВИТОК З'ЄДНАНЬ КІСТОК У ЛЮДИНИ В ОНТОГЕНЕЗІ	215

МІОЛОГІЯ (М'ЯЗОВА СИСТЕМА)	220		
БУДОВА І КЛАСИФІКАЦІЯ М'ЯЗІВ	220		
ДОПОМІЖНИЙ АПАРАТ М'ЯЗІВ.....	222		
РОБОТА М'ЯЗІВ. ЕЛЕМЕНТИ			
БІОМЕХАНІКИ	225		
РОЗВИТОК М'ЯЗІВ ЛЮДИНИ			
В ОНТОГЕНЕЗІ	227		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ СПИНИ	229		
Поверхневі м'язи спини	235		
Перший шар поверхневих м'язів спини	235		
Другий шар поверхневих м'язів спини	237		
Третій шар поверхневих м'язів спини	237		
Глибокі м'язи спини.....	237		
Перший (поверхневий) шар			
глибоких м'язів спини.....	238		
Другий шар глибоких м'язів спини.....	241		
Третій шар глибоких м'язів спини	242		
Варіанти й аномалії м'язів спини.....	244		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів спини.....	244		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ ГРУДНОЇ КЛІТКИ.....	245		
Поверхневі м'язи грудної клітки.....	247		
Глибокі м'язи грудної клітки	248		
Варіанти й аномалії м'язів грудної клітки	251		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів стінок грудної клітки	252		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ ЖИВОТА	253		
М'язи бічних стінок черевної порожнини	254		
М'язи передньої стінки черевної порожнини	257		
М'язи задньої стінки черевної порожнини....	257		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів стінок черевної порожнини	257		
Стінки пахвинного каналу	262		
Варіанти й аномалії м'язів живота.....	262		
ПРОМЕЖИНА.....	263		
Сечово-статева ділянка	264		
Поверхневі м'язи сечово-статевої			
ділянки	264		
Глибокі м'язи сечово-статевої ділянки	264		
Відхідникова ділянка	266		
Поверхневі м'язи тазової діафрагми.....	266		
Глибокі м'язи тазової діафрагми	266		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів промежини.....	266		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ ГОЛОВИ	268		
М'язи лица	268		
М'язи склепіння черепа.....	268		
М'язи вушної раковини	272		
М'язи, що оточують щілину повік	272		
М'язи, що оточують ніздрі.....	273		
М'язи, що оточують ротову щілину	273		
Варіанти й аномалії м'язів лица	274		
Жувальні м'язи	275		
Варіанти й аномалії жувальних м'язів	277		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів голови	277		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ ШИЇ.....	279		
Поверхневі м'язи шиї	280		
Глибокі м'язи шиї	285		
Варіанти й аномалії м'язів шиї.....	287		
Топографія шиї, фасцій і клітковинних			
просторів.....	287		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ.....	290		
М'язи грудного пояса	291		
М'язи вільної верхньої кінцівки.....	293		
М'язи плеча.....	293		
М'язи передпліччя.....	299		
М'язи кисті.....	305		
Варіанти й аномалії м'язів верхньої кінцівки.....	308		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів верхньої кінцівки.....	310		
М'ЯЗИ І ФАСЦІЇ НИЖНЬОЇ КІНЦІВКИ.....	317		
М'язи тазового пояса	325		
Внутрішні м'язи тазового пояса	325		
Зовнішні м'язи тазового пояса.....	327		
М'язи вільної частини нижньої кінцівки	328		
М'язи стегна	328		
М'язи гомілки	332		
М'язи стопи.....	336		
Варіанти й аномалії м'язів тазового			
пояса і вільної нижньої кінцівки.....	341		
Топографія фасцій і клітковинних			
просторів нижньої кінцівки	343		
УКРАЇНСЬКИЙ ПРЕДМЕТНИЙ			
ПОКАЖЧИК	352		
ЛАТИНСЬКИЙ ПРЕДМЕТНИЙ			
ПОКАЖЧИК.....	361		
ЛІТЕРАТУРА	365		
Перелік анатомічних термінів для розділів			
першого тому підручника (латинською,			
українською, англійською мовами)	366		

Перелік анатомічних термінів для розділів першого
тому підручника (латинською, українською,
англійською мовами)

<https://nkland.org.ua>

<https://nkland.org.ua/human-anatomy-tom-1/>

NK
PUBLISHERS

Vilibri
Making Progress Together

Навчальне видання

Головацький Андрій Степанович
Черкасов Віктор Гаврилович
Ковальчук Олександр Іванович та ін.

Анатомія людини

У трьох томах. Том перший

Підручник

Редактор *О. В. Марчук*
Коректор *Л. Я. Шутова*
Ілюстратор *Д. С. Волощук*
Упорядник ілюстрацій: *О. І. Ковальчук*
Комп'ютерна верстка: *О. С. Парфенюк*

Формат 84×108/16. Гарнітура *PetersburgC*.
Папір крейдований. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 40,32. Зам. № 1908. Підписано до друку 04.12.2024

ПП “Нова Книга”,
21029, м. Вінниця, вул. М. Ващука, 20.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2646 від 11.10.2006 р.
Тел. (067) 656-26-50
E-mail: novaknyha@gmail.com
Друковані книги: www.nk.in.ua
Електронні книги: www.vilibri.com.ua